

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 20 maj 2024

Mål nr
B 8385-23

PARTER

I

Klagande

SJ

Ombud och offentlig försvarare: Advokat DR

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

II

Klagande

MS

Ombud och offentlig försvarare: Advokat AZ

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Rån m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2023-11-03 i mål B 5604-23

DOMSLUT**SJ**

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom beträffande SJ på det sättet att påföljden bestäms till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan. Om fängelse i stället hade valts som påföljd skulle strafftiden ha bestämts till två år och fyra månader.

SJ ska genomgå behandling enligt den plan, daterad den 23 augusti 2023, som har upprättats för honom.

Vårdgivaren ska till Kriminalvården och åklagaren anmäla om SJ allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt behandlingsplanen.

Kriminalvården ska ansvara för övervakningen av SJ.

SJ ska omhändertas enligt 28 kap. 6 c § brottsbalken till dess han har överförs till den vårdgivare som anges i behandlingsplanen. Omhändertagandet får dock inte pågå längre än en vecka från denna dag.

DR ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av SJ i Högsta domstolen med 3 690 kr. Av beloppet avser 2 952 kr arbete och 738 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

MS

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut beträffande MS.

AZ ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av MS i Högsta domstolen med 7 655 kr. Av beloppet avser 6 124 kr arbete och 1 531 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

SJ har yrkat att Högsta domstolen ska bestämma påföljden till skyddstillsyn med föreskrift om särskild behandlingsplan (kontraktsvård).

MS har yrkat att Högsta domstolen ska frikänna honom och befria honom från skadeståndsskyldighet och, i andra hand, att domstolen ska bestämma en inte frihetsberövande påföljd. Han har under alla förhållanden yrkat ett kortare fängelsestraff.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 5.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Tingsrätten dömde SJ och MS för två rån. Tingsrätten dömde SJ även för två narkotikabrott och tre ringa narkotikabrott.
2. Tingsrätten ansåg att brottslighetens samlade straffvärde för såväl SJ som MS motsvarade fängelse i två år och fyra månader. Kriminalvården föreslog att påföljden för SJ skulle bestämmas till skyddstillsyn med kontraktsvård men föreslog inte någon sådan påföljd för MS. Tingsrätten ansåg att det höga straffvärdet inte lämnade utrymme för någon annan påföljd än fängelse och bestämde straffens längd i enlighet med straffvärdet.
3. I ett kompletterande yttrande i hovrätten föreslog Kriminalvården att påföljden även för MS skulle bestämmas till skyddstillsyn med kontraktsvård. Hovrätten har instämt i tingsrättens bedömning av straffvärdet. Hovrätten har ansett att de påföljder som Kriminalvården har föreslagit – även med beaktande av den tid som de har varit frihetsberövade i målet – inte är tillräckligt ingripande för att kunna vara ett alternativ till fängelse. Hovrätten har fastställt tingsrättens dom.
4. Riksåklagaren har anfört att de behandlingsplaner som har lämnats in i tingsrätten och hovrätten är så ingripande att de kan ersätta fängelsestraff upp till två år. Vidare har riksåklagaren fört fram att det också är rimligt att häktningstid beaktas vid bedömningen av om en skyddstillsyn med kontraktsvård kan anses tillräckligt ingripande för att ersätta ett längre

fängelsestraff. Det nuvarande rättsläget ger dock enligt riksåklagaren inte stöd för att häktningstid regelmässigt ska beaktas.

5. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd beträffande SJs överklagande med utgångspunkt i hovrättens bedömning av brottslighetens samlade straffvärde. När det gäller MSs överklagande har prövningstillstånd meddelats i fråga om påföljd med utgångspunkt i vad hovrätten funnit utrett om de gärningar han åtalats för och i hovrättens bedömning av brottslighetens samlade straffvärde. Högsta domstolen har inte meddelat prövningstillstånd med anledning av hans överklagande i övrigt.

6. Under handläggningen i Högsta domstolen har Kriminalvården meddelat att det fortfarande finns en plats för SJ vid det behandlingshem som anges i den behandlingsplan som upprättats för honom. Beträffande MS har Kriminalvården anfört att det inte längre finns plats på det behandlingshem som anges i den behandlingsplan som upprättats för honom och inte heller på något annat av de behandlingshem med motsvarande inriktning som det finns avtal med. Enligt Kriminalvården finns det inte någon tillgänglig plats förrän tidigast den 5 juli 2024. Mot den bakgrunden föreslår Kriminalvården inte att påföljden för MS bestäms till skyddstillsyn med kontraktsvård.

7. SJ och MS har varit frihetsberövade i målet från och med den 13 juli 2023.

Vad målet gäller

8. Målet i Högsta domstolen gäller frågan om den tid som en tilltalad har varit frihetsberövad bör beaktas vid prövningen av om det finns

förutsättningar att bestämma påföljden till skyddstillsyn med kontraktsvård, särskilt i fall där det fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut överstiger två år.

Utgångspunkter för påföljdsvalet

9. Vid val av påföljd ska rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Detta innebär att de inte frihetsberövande påföljderna har företräde och att ett fängelsestraff ska väljas i sista hand. Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Några andra skäl för fängelse finns inte. (Se 30 kap. 4 § brottsbalken.)

10. Om brottsligheten har ett straffvärde som motsvarar eller överstiger ett års fängelse innebär det en presumtion för att fängelse ska väljas som påföljd. Om straffvärdet är så högt men ett fängelsestraff, om fängelse hade valts som påföljd, på grund av den tilltalades ungdom hade bestämts till kortare tid än ett år ska den tänkta kortare strafflängden – straffmättningsvärdet – vara avgörande för om det råder en presumtion för fängelse med hänsyn till straffvärdet. Motsvarande gäller i allmänhet också om det är s.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § eller skäl som anges i 29 kap. 5 a § som motiverar straffsänkningen. (Jfr ”Den positiva utvecklingen” Högsta domstolens dom den 28 december 2023 i mål B 3692-22 p. 9.)

11. Häktningstid och tiden för andra straffprocessuella frihetsberövanden tillgodoräknas normalt den dömde som verkställighet vid ett fängelsestraff,

men beaktas vanligtvis inte vid straffmätningen. Ett frihetsberövande som har varit förenat med restriktioner under lång tid, normalt sett minst sex månader, kan dock beaktas vid straffmätningen som ett billighetsskäl. Detsamma kan gälla om det finns andra särskilda omständigheter. (Jfr ”Häkningsrestriktionerna” NJA 2015 s. 769 p. 11 och 12, ”Lönnfacken I” NJA 2018 s. 150 p. 25, ”Målsägandens ålder” NJA 2019 s. 347 p. 33 och ”Narkotikadistributören” NJA 2021 s. 525 p. 39.)

12. Även om ett frihetsberövande utan restriktioner alltså inte beaktas vid straffmätningen kan frihetsberövandet beaktas som en omständighet av betydelse vid påföljdsvalet enligt 30 kap. 4 § brottsbalken. (Jfr ”Samhällstjänst och frihetsberövande” NJA 2012 s. 968 p. 6 och 11, ”Bussen i Östberga” NJA 2017 s. 531 p. 54 och ”Ungdomsövervakning och frihetsberövande” Högsta domstolens dom den 19 december 2023 i mål B 5436-23 p. 14.)

Skyddstillsyn med kontraktsvård

13. Om domstolen kommer fram till att det finns skäl för att välja fängelse som påföljd kan skyddstillsyn ändå komma i fråga om det finns särskilda – eller i vissa fall alldeles särskilda – skäl för det. Sådana skäl kan finnas om en skyddstillsyn förenas med en föreskrift om kontraktsvård. Domstolen kan då beakta om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade är villig att gå igenom en lämplig behandling som kan anordnas i samband med verkställigheten. (Se 30 kap. 9 § andra stycket 3, jfr ”Den

ingripande behandlingsplanen” Högsta domstolens dom den 28 december 2023 i mål B 7397-22 p. 10 och ”Den positiva utvecklingen” p. 12 och 15.)

14. Kontraktsvård kan utformas på olika sätt. Är det fråga om långvarigt missbruk och allvarligare brottslighet blir det i regel fråga om en längre tids institutionsvård med efterföljande öppenvård. Till detta kommer möjligheten att besluta om en anmälningsskyldighet för den som ansvarar för behandlingen, vilket medför en uppföljning som ytterst kan innebära att påföljden undanröjs och ersätts av ett fängelsestraff (se 28 kap. 6 b och 7–9 §§).

15. Brottslighetens art har normalt inte någon avgörande betydelse vid bedömningen av om skyddstillsyn med kontraktsvård kan komma i fråga (se ”Den ingripande behandlingsplanen” p. 13 och ”Den positiva utvecklingen” p. 26). Detsamma bör gälla tidigare brottslighet. Om den tilltalade tidigare har dömts till kontraktsvård är dock utrymmet för att igen välja en sådan påföljd begränsat men det behöver alltid göras en bedömning i det enskilda fallet.

16. Skyddstillsyn med kontraktsvård kan användas som alternativ till relativt långa fängelsestraff. Det finns inte någon fixerad gräns, men som utgångspunkt gäller att det inte är uteslutet att döma till skyddstillsyn med kontraktsvård när det alternativa fängelsestraffet är upp mot två års fängelse, i undantagsfall också något längre. Med hänsyn till att en kontraktsvård kan utformas på många olika sätt, och att det som utgångspunkt krävs att den planerade behandlingen är tillräckligt ingripande i förhållande till brottslighetens allvar, måste det göras en jämförelse mellan brottsligheten

och behandlingsplanens utformning i det enskilda fallet. (Jfr ”Den ingripande behandlingsplanen” p. 14 och ”Den positiva utvecklingen” p. 26.)

17. Som framgått kan ett frihetsberövande beaktas som en omständighet av betydelse för påföljdsvalet (se p. 12). Det gäller även i valet mellan fängelse och skyddstillsyn med kontraktsvård. Ett avgörande skäl för detta är att om påföljden bestäms till kontraktsvård ska ett frihetsberövande inte avräknas på behandlingstidens längd eller på något annat sätt tillgodoräknas vid verkställighet av påföljden. Döms den tilltalade till skyddstillsyn med kontraktsvård blir alltså den samlade rättsliga reaktionen dels behandlingen enligt planen, dels frihetsberövandet i målet.

18. Vid bedömningen av om skyddstillsyn med kontraktsvård kan anses som en tillräckligt ingripande påföljd bör domstolen alltså – efter att först ha bedömt hur pass ingripande behandlingsplanen är – väga in ett frihetsberövande som den tilltalade har varit föremål för i målet. Det är dock inte fråga om att domstolen ska göra någon mer exakt beräkning av frihetsberövandets längd i förhållande till det alternativa fängelsestraffet.

19. Det är när domstolen bestämmer påföljd som det ska prövas vilken betydelse ett frihetsberövande kan ha vid bedömningen av om förutsättningarna för att döma till skyddstillsyn med kontraktsvård är uppfyllda. Frihetsberövandet bör alltså inte beaktas när en behandlingsplan utformas och därmed inte påverka utformningen av behandlingens längd eller innehåll i övrigt.

Bedömningen i detta fall*SJ*

20. Som hovrätten har funnit ska SJ dömas för två rån, två narkotikabrott och tre ringa narkotikabrott. Straffvärdet för brottsligheten motsvarar fängelse i två år och fyra månader (se p. 5).

21. Straffvärdet och brottslighetens art talar med styrka för att bestämma påföljden till ett fängelsestraff. SJs tidigare brottslighet talar också för fängelse.

22. Av utredningen framgår emellertid att SJ har en långvarig missbruksproblematik som kräver kvalificerad behandling. Som lämplig påföljd har Kriminalvården mot denna bakgrund föreslagit skyddstillsyn med kontraktsvård.

23. Det är tydligt att det finns en sådan koppling mellan SJs missbruk och brottslighet att missbruket kan bedömas i väsentlig grad ha bidragit till att brotten begåtts. SJ har samtyckt till behandlingsplanen. Kriminalvården har meddelat att det fortfarande finns plats för honom på det behandlingshem som anges i behandlingsplanen. De insatser som föreslås i den särskilda behandlingsplanen kan alltså anordnas i samband med verkställigheten.

24. Insatserna i behandlingsplanen är anpassade för den individuella problematik som SJ har. Behandlingsplanen framstår därmed som lämplig för att tillgodose hans vårdbehov.

25. Att det är fråga om brott vid vilka brottslighetens art talar för fängelse utesluter inte att påföljden bestäms till skyddstillsyn med kontraktsvård. SJ har inte heller tidigare dömts till skyddstillsyn med kontraktsvård. (Jfr p. 15.)
26. Frågan är då om den planerade behandlingen är tillräckligt ingripande i förhållande till brottslighetens allvar, dvs. när straffvärdet motsvarar fängelse i två år och fyra månader.
27. Enligt den plan som föreslås ska SJ under tolv månader vara placerad på ett behandlingshem med arbetsinriktad missbruksrehabilitering. På behandlingshemmet gäller krav på aktivt deltagande i olika obligatoriska moment, regelbundna drogfrihetskontroller och särskilda restriktioner rörande ledigheter. Han ska därefter genomgå eftervård under tolv månader.
28. Behandlingen framstår som ingripande för honom. Brottslighetens straffvärde är emellertid så högt att enbart den planerade behandlingen inte kan anses tillräckligt ingripande för att skyddstillsyn med kontraktsvård ska kunna väljas (jfr p. 16).
29. SJ har dock varit frihetsberövad från och med den 13 juli 2023, dvs. i cirka tio månader. När också detta förhållande beaktas råder det inte någon som helst tvekan om att den samlade reaktionen på brottsligheten – som alltså har ett straffvärde motsvarande fängelse i två år och fyra månader – är tillräckligt ingripande, även om påföljden bestäms till skyddstillsyn med kontraktsvård.
30. Mot denna bakgrund ska påföljden för SJ bestämmas till skyddstillsyn med kontraktsvård.

31. Eftersom den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn ska det i domslutet anges hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut, om fängelse i stället hade valts som påföljd. Detta alternativstraff ska bestämmas i enlighet med straffvärdet. Vårdgivaren ska till Kriminalvården och åklagaren anmäla om SJ allvarligt åsidosätter sina åligganden enligt behandlingsplanen.

32. SJ ska omhändertas till dess han har överförts till aktuell vårdgivare. Omhändertagandet får dock inte pågå längre än en vecka från dagen för denna dom. (Se 28 kap. 6 c § brottsbalken.)

MS

33. Som hovrätten har funnit ska MS dömas för två rån. Straffvärdet för brottsligheten motsvarar fängelse i två år och fyra månader (se p. 5).

34. Straffvärdet och brottslighetens art talar med styrka för att bestämma påföljden till ett fängelsestraff. MSs tidigare brottslighet talar också för fängelse.

35. Av utredningen framgår dock att MS har en långvarig missbruksproblematik som kräver kvalificerad behandling. Under handläggningen i hovrätten föreslog därför Kriminalvården att påföljden för honom skulle bestämmas till skyddstillsyn med kontraktsvård.

36. I Högsta domstolen föreslår emellertid Kriminalvården inte längre denna påföljd för honom. Bakgrunden är att det inte finns någon tillgänglig plats på det behandlingshem som anges i den behandlingsplan som gavs in i

